

درس ۴ «آغاز تاریخی فلسفه»

در ابتدای درس تذکر این نکته ضروری است که اطلاع از آغاز اندیشه های فیلسوفان و تفکرات فلسفی در شناخت درست ما از بسیاری از اندیشه هایی که اکنون بین ما رایج است، مؤثر خواهد بود.

اما سوال مهم این است :

آیا می توان برای دانش فلسفه آغاز زمانی و مکانی تعیین کرد؟

پاسخ: برای پاسخ به این سوال باید تفکرات فلسفی را به دو بخش تقسیم کرد:

۱- تفکرات فلسفی نانووشته ۲- تفکرات فلسفی نوشته شده

۱- تفکرات فلسفی نانووشته: از این حیث برای دانش فلسفه نمی توان از نظر زمانی و مکانی ، نقطه آغازی تعیین کرد و این مطلب در باره همه دانش ها صدق می کند.

سوال؟ چرا نمی توان برای تفکرات فلسفی از نظر زمانی و مکانی ، آغازی تعیین کرد؟

پاسخ زیرا: الف- بی تردید هر جا که تمدنی شکل گرفته ، کسانی هم بوده اند که در پاره اساسی ترین مسئله های هستی و زندگی بشر می اندیشیده اند و سخن می گفته اند.

ب- برخی از تمدن ها آن قدر قدیمی اند که در اثر گذر زمان و آمد و شد حوادث ، آثار تمدنی آن ها از بین رفته است

ج- می دانیم که تمدن های قدیم تر و ساده تر «مقدمه و پلکان» شکل گیری تمدن های جدید تر بوده اند و دستاوردهای آن ها به تمدن های جدید تر منتقل شده است.

بنا بر دلایل فوق، اطلاعات ما به هیچ وجه نمی تواند تاریخ دقیقی از فلسفه ارائه دهد و ما تنها قادر به ارائه گزارش اجمالی از دورترین اندیشه های فلسفی هستیم.

نمونه هایی از گزارش های اجمالی از دورترین تمدن ها:

۱- یک نمونه ایران باستان:

گزارش ها حکایت از این دارد که : الف- ایران باستان یکی از سرزمین های فلسفه خیز بوده است

ب- فیلسوفانی خدا پرست در ایران باستان می زیسته اند ؛ سهروردی معتقد است که در دوره کیانیان انسان های وارسته بوده اند که هم به حکمت و فلسفه می اندیشیدند و هم دارای سلوک معنوی بودند

ج- این حکیمان اندکی پیش از فیلسوفان دوره یونان باستان و برخی هم زمان و پس از آن می زیسته اند.

دو نکته: نکته اول: از فلاسفه اسلامی «سهروردی» فیلسوف قرن ۶ در فلسفه خود از آرای حکیمان ایران باستان بهره برده است

نکته دوم: تفکرات فلسفی برخی حکیمان ایران باستان ، به لحاظ زمانی پیش از فلاسفه یونان باستان است

۲- نمونه های دیگر، تمدن های باستانی مانند تمدن های چین- هند- بین التهرین و مصر که پیش از تمدن یونان شکل گرفته اند ، کم بیش حکمت و فلسف رواج داشته و آثاری دال بر آن در دست است؛ برای نمونه: اوپاتیشاد ها ← متون متعدد هندو گاتاها ← سرود های زرتشت

۲- تفکرات فلسفی مکتوب و نوشته شده:

نخستین مجموعه ها یا قطعه هایی که به زبان فارسی نگاشته شده یا جنبه فلسفی در آن ها غلبه داشته است، از «یونان باستان» به یادگار مانده است.

به همین جهت از یونان به عنوان «مهد» فلسفه و تفکر فلسفی یاد شده است.

سوال؟ چرا از یونان به عنوان مهد تفکر فلسفی یاد می کنند؟

پاسخ:

۱- نخستین مجموعه ها یا قطعه های فلسفی از آنجا به یادگار مانده است

۲- در آنجا دانش فلسفه شکل گرفته است

۳- در آنجا تفسیر جهان با روش عقلانی رایج شد

۴- در آنجا حدود شش قرن پیش از میلاد مباحث فلسفی پایه گذاری شد

۵- و در آنجا اولین فیلسوف یونان پا به عرصه وجود گذاشت.

زادگاه فلسفه یونانی:

زادگاه فلسفه یونانی بخشی بود از سرزمین یونان باستان، واقع در غرب آسیای صغیر (کشور ترکیه کنونی) که «ایونیای» نامیده می. در اینجا بود که حدود شش قرن پیش از میلاد مباحث فلسفی پایه گذاری شد.

در باره نخستین اندیشمندان یونانی پیش از سقراط، کلمه فیلسوف به کار نمی رفت و همانطور که در درس آموختیم، کسی که این کلمه را سر زبان ها انداخت سقراط بود.

این درس در باره اندیشمندان یونان باستان پیش از سقراط، اعتقادات آن ها در باره مبدأ پیدایش جهان و نقش آن ها در ظهور گروهی به نام سوفسطائیان بحث می کند.

اندیشمندان یونان باستان:

سوال؟ در آغاز شکل گیری فلسفه، چه موضوعی بیش از هر چیز ذهن اندیشمندان یونان باستان را به خود مشغول ساخته بود؟ و آنان در صدد چه بودند؟

پاسخ: دگرگونی هایی که پیوسته در جهان «طبیعت» رخ می داد؛ آن ها کوشش می کردند تا به دیدگاهی دسته یابند که بتوانند به درستی این دگرگونی ها را «تبیین عقلانی» کنند. البته فقط به تفکرات فلسفی نمی پرداختند بلکه کم و بیش با علوم زمان خود از جمله فلسفه آشنا بودند.

پس: تبیین این اندیشمندان از دگرگونی های طبیعت «عقلانی» بود.

توضیح بیشتر:

مردم یونان باستان به خدایان متعدد اعتقاد داشتند و هر پدیده را به خدایی نسبت می دادند؛

اندیشمندان یونان باستان تلاش کردند که منشا «واحدی» برای پدیده ها تبیین کنند؛ بنابراین این به دنبال این مسئله بودند که «ماده مواد» یا ماده اصلی موجودات و پدیده ها چیست؟»

سوال؟ آراء و نظریات گوناگون و غالباً متضاد اندیشمندان یونان باستان چه تأثیری بر مردم گذاشت و این آشفتگی فکری موجب ظهور چه گروهی شد؟

پاسخ:

اما آراء گوناگون و غالباً متضاد آن ها باعث ایجاد تشویش در بین مردم و بی اعتمادی نسبت به علم و دانش شد؛ در این میان گروهی از این آشفتگی فکری بهره برده و منادی بی اعتباری علم و دانش شدند.

این گروه که خود را «سوفیست» یعنی دانشمند می خوانند، به این دلیل که سخن اندیشمندان و جهان شناسان با یکدیگر متضاد است، و آن ها نتوانسته اند تفسیر درستی از جهان به دست آورند، نظرات آن ها را «بیهوده»

دانستند و به جای آموزش علوم به فن «سخنوری» روی آوردند.

سوال؟ سوفسطائیان هدف خود را چه چیزی قرار دادند؟

پاسخ پیروزی بر رقیب به جای رسیدن به حقیقت تا آن جا که «اصل حقیقت و واقعیت» را انکار کردند.

اندیشمندان یونان باستان و آرای آن ها در باره ماده اولیه موجودات

۱- تالس:

توضیحات:

● مورخان فلسفه «تالس» را نخستین اندیشمند یونانی می دانند که اندیشه فلسفی «مشخصی» داشته است

● در قرن شش پیش از میلاد می زیسته است

● از او هیچ نوشته ای باقی نمانده است و از روی نوشته های فیلسوفان بعدی برخی از افکار او را به دست آورده اند

● تاریخ مرگ او مشخص نیست ولی می دانیم که در حدود سال ۵۸۰ قبل از میلاد دقیقاً پیش بینی کرد که در سال ۵۷۵ پیش از میلاد (هر چه به میلاد نزدیک تر می شویم از عدد سال کم می شود) بنا بر این، ۵ سال بعد ۵۷۵ پیش از میلاد می شود) خورشید گرفتگی (کسوف) رخ می دهد که این پیش بینی به وقوع پیوست.

عقیده تالس در باره مبدأ تغییرات:

تالس عقیده داشت «آب» اولین عنصر و پایه و اساس سایر چیز هاست و همه چیز در نهایت از آب ساخته شده است.

سوال؟ چرا تالس آب را اولین عنصر و پایه و اساس سایر چیز ها می دانست؟

پاسخ: زیرا او می دید که آب در درجات بالا بخار می شود و در درجات بسیار پایین منجمد و سخت می گردد و وقتی به صورت باران می آید، گیاهان از زمین می رویند، پس اینها هم حتماً شکل دیگری از آب اند.

۲- فیثاغورس

توضیحات:

● یکی دیگر از فیلسوفان اولیه و پایه گذار ریاضی و هندسه و یکی از پایه گذاران فلسفه است

● او یک دستگاه فلسفی عمیق بنا نهاد؛

سوال؟ فیثاغورس چگونه دستگاه فلسفی عمیقی بنا نهاد؟

پاسخ: او ریاضیات را به گونه ای خاص با فلسفه و عرفان در آمیخت و دستگاه فلسفی عمیقی بنا نهاد

● لفظ «فلسفه» را او اولین بار به کار برد؛ همچنین واژه «تنوری» به معنایی که امروزه رایج است و واژه «کیهان» را برای جهان نخستین با او استفاده کرد

سوال؟ فیثاغوریان چه گروهی بودند و در باره مبدأ تغییرات چه اعتقادی داشتند؟

پاسخ: پیروان فیثاغورس و فیلسوفانی که فیثاغوریان خوانده می شوند، آن ها نخستین کسانی بودند که:

الف- خود را وقف «ریاضیات» کرده و باعث پیشرفت آن شده اند

ب- در نظر آنان ، اصول ریاضی در باره تمام موجودات صادق است

ج- آن ها اعداد و اصول اعداد را ، همان عناصر اولی همه موجودات می دانند

۳- هراکلیتوس

توضیحات:

● اندیشه های وی در تاریخ فلسفه به دو دلیل شهرت دارد:

سوال؟ دو اندیشه مهم هراکلیتوس در تاریخ فلسفه چیست؟

پاسخ:

۱- وحدت اضداد ۲- تغییر و تحول دائمی جهان

وحدت اضداد

سوال ؟ اندیشه هراکلیتوس را در باره وحدت اضداد توضیح دهید.

پاسخ: او عقیده داشت که اموری که با هم ضد هستند می توانند با یکدیگر جمع شوند؛

مثلاً: دامنه کوه هم سر بالایی است و هم سر پایینی.

در باره یک لیوان هم می توان گفت نیم لیوان خالی است و هم می توان گفت نیم آن پر است

مهم: به اعتقاد هراکلیتوس وجود این اضداد است که جهان را می سازد و گریزی از ستیز و تضاد نیست.

تغییر و تحول دائمی جهان

هراکلیتوس می گفت: الف- «همه چیز در سیلان و حرکت است.»

ب- هیچ چیز ثابتی در این جهان وجود ندارد

ج- دیگرگونی قانون طبیعت و کائنات است و بر همه چیز فرمان می راند و نمی توان از آن گریخت

سوال ؟ جمله مشهور هراکلیتوس که بر تغییر و تحول جهان اشاره دارد، این است: «در یک رودخانه دوبار نمی توان شنا کرد» (زیرا هر بار آب های تازه ای بر آن می گذرد) —بعده فلسفی این جمله: «هستی ثابت نیست و دائماً در تغییر و تحول است»

بررسی:

جمع وحدت اضداد و تغییر دائمی هراکلیتوس را باید در کنار هم در نظر گرفت ، د رواقع هراکلیتوس بر این باور بود که وحدت جهان تنها از راه ستیزه و کشمکش و تضاد می تواند وجود داشته باشد.

نکته: هراکلیتوس مبدأ اولیه موجودات را «آتش» می داند.

اندیشمند بعدی که دیدگاه او در مقابل دیدگاه هراکلیتوس قرار می گیرد، پارمنیدس است.

۴- پارمنیدس

توضیحات:

● بنا به نقل افلاطون، سقراط در جوانی با وی ملاقات کرده است

● او فلسفه خود را به صورت «شعر» عرضه کرده و به صورتی شاعرانه به توصیف عقاید خود پرداخته است

● مهم: او برای نخستین بار به مفهوم «بودن» و «شدن» (وجود و حرکت) که از مفاهیم اصلی فلسفه هستند، توجه دقیقی کرده و تفاوت آن دو را ذکر کرده است

سوال؟ پارمنیدس به کدام مفاهیم اصلی فلسفه برای نخستین بار توجه دقیق کرده است؟

پاسخ: مفهوم «بودن = هستی» و «شدن = حرکت و تغییر»

اعتقاد پارمنیدس در باره هستی

نظر پارمنیدس در باره هستی در نقطه مقابل نظر هراکلیتوس قرار می گیرد؛ هراکلیتوس هستی را در تغییر و تحول دائمی می بیند و پارمنیدس، ثابت

سوال؟ نظر پارمنیدس در باه هستی چیست؟

پاسخ: پارمنیدس می گفت :

الف- هستی یک امر واحد و ثابت است و حرکت و شدن ندارد

ب- او می گفت: در جهان واقع، نیستی راه ندارد و نمی توان گفت «نیستی»، «هست»؛ زیرا این جمله تناقض آمیز است. (یعنی در عین این که هست ، نباشد و این تناقض است)

ج- ما با یک واقعیت بدون تغییر و جاودان و فنا ناپذیر رو به رو هستیم.

د- البته از طریق حواس نمی توان به این واقعیت رسید (ثبات هستی) ، بلکه با تفکر عقلی است که می توان این حقیقت را دریافت.

سوال؟ نظر پارمنیدس در باره حواس چیست؟

پاسخ: به نظر او حواس مرتبه «ظاهری» جهان و هستی را نشان می دهد که نشان دهنده امور مختلف و متغیر است

به نظر پارمنیدس «واقعیت از جنس هستی است که با عقل می توان به آن رسید»

سوال؟ پارمنیدس برای هستی چند مرتبه قائل است و روش درک هر کدام را چه می داند؟

پاسخ: دو مرتبه : ۱- مرتبه ظاهری جهان که متغیر است و با «حواس» درک می شود

۲- مرتبه باطنی و حقیقی هستی که بدون تغییر و جاودان است و با «عقل» درک می شود

پس: از نظر پارمنیدس حقیقت را نمی توان با حواس ظاهر درک کرد و فقط از طریق تفکر ممکن است.

ویژگی های هستی در نگاه پارمنیدس:

۱- بدون تغییر و ثابت است ۲- جاودانه و فنا ناپذیر است ۳- امر واحد است نه متکثر ۴- از جنس بودن است نه شدن و تغییر ۵- تنها با عقل شناخته می شود نه حس ۶- دارای دو مرتبه و لایه است: لایه ظاهری که با حواس درک می شود و لایه باطنی که با عقل درک می شود

سوال مهم؟ استدلال پارمنیدس در خصوص «حقیقت واحد و ثابت و جاودان بودن هستی» چیست؟

پاسخ:

● اگر چیزی به وجود آید ، یا از وجود به وجود آید یا از لاوجود

● اگر چیزی به وجود آید در این صورت قبلاً هست

● اگر از لاوجود به وجود آید، در این صورت هیچ نیست

● زیرا از هیچ، هیچ چیز به وجود نمی آید

بنابر این : وجود فقط هست و یکی است